

Сатанів. Тевтонське прокляття

КУПИТИ

1410 рік. Воїни польського короля та Великого князя Литовського зустрічаються з лицарями Тевтонського ордену в одній з наймасштабніших битв століття.

Молодий лицар Василь Крук за порятунку короля на полі Грюнвальдської битви здобуває в подарунок коня з королівської стайні та славу. Але не тільки це привезе він у рідне місто Сатанів на Поділлі. Ще ладанку із загадковими знаками, зняту з переможеного тевтона, і дивовижне бурштинове намисто.

Лицарські звичаї середньовічної України, битви та пригоди, кохання й велика політика, залишки язичницьких культів і набіги татар. У цій атмосфері Василю Круку випаде скористатися чарами ладанки - дарами, що в будь-який момент можуть обернутися на прокляття.

с а т а н і в

ТЕВТОНСЬКЕ ПРОКЛЯТТЯ

КАТЕРИНА ЛИПА

Катерина Ліпа

Сатанів

Тевтонське прокляття

Роман

віхрла

Київ · 2024

УДК 821.161.2'06-311.6

Л60

Липа Катерина

Л60 Сатанів. Тевтонське прокляття: роман / Катерина Липа. — К. : Віхола, 2024. — 240 с. — (Серія «Худліт. Проза»).

ISBN 978-617-8178-54-3.

1410 рік. Воїни польського короля та Великого князя Литовського зустрічаються з лицарями Тевтонського ордену в одній з наймасштабніших битв століття.

Молодий лицар Василь Крук за порятунку короля на полі Грюнвальдської битви здобуває в подарунок коня з королівської стайні та славу. Але не тільки це привезе він у рідне місто Сатанів на Поділлі. Ще ладанку із загадковими знаками, зняту з переможеного тевтона, і дивовижне бурштинове намисто.

Лицарські звичаї середньовічної України битви та пригоди, кохання й велика політика, залишки язичницьких культів і набіги татар. У цій атмосфері Василю Круку випаде скористатися чарами ладанки — дарами, що в будь-який момент можуть обернутися на прокляття.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© Катерина Липа, 2024

© Оксана Йориш, обкладинка, 2024

© Ярослав Павлишинець, ілюстрація, 2024

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2024

Пролог

— Свидригайло таки кращий був! Гарний, люб'язний, одягнутий побагатому — справжній князь! А цей Шафранець — якийсь ніякий.

— Помовч, сусідко! Він тепер наш пан, сам король поставив, то вже який є. А Свидригайла нині взагалі краще не згадувати, бо він зрадник, до тевтонів перекинувся.

— А хто такі тевтони?

— Крижаки.

— А хто такі крижаки?

Вертлявий сивобородий дід у добротному плащі зробив вигляд, що недочув запитання, бо вочевидь сам до ладу не знав, хто такі тевтони, тож закрутив головою, шукаючи іншого співрозмовника. Погожого осіннього дня року божого 1404-го краківський підстолий¹ Пйотр Шафранець із Пескової Скали в'їздив до наданого йому королем Владиславом Ягайлом міста Сатанова на Поділлі. Міщани повибігали з будинків, щоб насолодитися неабияким видовищем. Головною вулицею, яка тяглася від міської брами повз ринкову площу аж до замку, рухалася процесія: пишно вбраний почет, порядно озброєні воїни на ситих конях та вози з усіляким добром. Попереду їхав слуга з хоругвою нового володаря — білим конем із чорною підпругою на червоному полі, за ним на міцному огирі — сам Шафранець, ставний чоловік середнього віку з гострими рисами обличчя й уважними очима, часом ввічливо кивав сатанівцям. Біля брами, де купчилися невеличкі хати під соломою, людей юрмилося більше, ближче до замку в багатих кварталах будинки були вже муровані з сірого та червонястого каменю, з ґонтовими² дахами (хоч, правду сказати, також не надто просторі), а людей уздовж вулиці стояло менше. Але до них новий власник Сатанова придивлявся уважніше, і майже кожен у негустому натовпі розумів, що Пйотр Шафранець уже зараз міркує, на кого зможе спиратися його влада в цьому небідному й добре укріпленому місті.

Балакучий дідок обернувся до високого підлітка з довгим хвилястим волоссям і сірими очима, у коштовному, але трохи задовгому для нього плащі:

— Васько, диви, яка зброя в коня багата! Чепрак золотом шитий! Коштує ж, мабуть, цілий маєток!

Васько не відповів, бо саме захоплено дивився не на пишно вбраного дорожнього коня володаря, а на іншого, вкритого добротною, але без оздоб попоною, якого вели позаду двоє слуг. Величезний, лискучий, із довгою пещеною гривною та важкими, удвічі більшими, ніж у звичайного, копитами. Справжній декstrarій³, здатний нести лицаря в повному озброєнні до перемог! Васько знав, що про такого коня йому навіть мріяти зась, хоч і походить із давнього, славного подвигами на бойовищі боярського роду Круків. П'ятнадцять років хлопець прожив із приємним переконанням, що їхня сім'я далеко не бідна. Проте рік тому, коли батько загинув у сутичці з татарами і він несподівано став старшим у родині, з'ясувалося, що хоч не бідують, але й багатства в них немає. Старша сестра виходила заміж, тож значна частина заощаджень із прибутків, які давав клопоть землі (щоправда, чималий) за міськими валами, та з батькової військової здобичі пішла на придане. Мати бідкалася і тому, що старшу віддавала далеко від дому, аж у Теробовлю, і тому, що молодшій доньці треба також готувати віно⁴, і тому, що чоловіка в родині відтепер немає, бо хлопець іще не доріс до чоловічих справ.

Васько, хоч і тужив за батьком, ставився до всього цього спокійніше. Звичайно, трохи сумно, що люба старша сестриця йде заміж в інше місто, тепер бачитимуться рідко, але, здається, той хлоп справді її кохає, тож буде щаслива. Мала тільки під ногами плутається та дражниться — яке там заміж? Вистачить часу назбирати грошей. А чоловічі обов'язки він вирішив перейняти на себе, бо хтось має бути оборонцем родини. Тому, коли оголосили про чергове зібрання ради, пішов, хоч і боявся, щоб не вигнали. До ради, яка зазвичай вирішувала долю міста, входили сатанівські бояри-зем'яни⁵, багаті купці та ремісники. Васько згадав, як обережно прочинив двері й зайшов до світлиці, у якій сиділа міська верхівка. Побачивши підлітка, хтось здивовано звів брови, хтось насупився, хтось стиха розсміявся.

Хрещений Петро, також боярин, допоміг, мовив: «А що, від Круків теж хтось має бути, от тепер Василь приєднався». Щоправда, усі й надалі звали його Васьком, але на раду кликати не забували. Зазвичай хлопець уважно слухав, що говорять старші. А останнім часом навіть наважувався подавати голос у якихось не надто важливих питаннях і його слухали цілком прихильно. Того дня, коли Пйотр Шафранець завітав до Сатанова, рада мала йти йому представлятися. Саме тому юний боярин Василь Крук вбрався у найкращий одяг, а на палець надів батьківський срібний перстень із печаткою — зображенням довгодзьобого птаха, свого родового знака.

Міські владоможці в барвистих строях і коштовних прикрасах повагом пройшли у браму замку, челядники провели їх у великий дерев'яний будинок, що на ближчий час мав стати домівкою нового правителя, бо жити тут постійно він не збирався. Челядники швидко розвішували по стінах гобелени, розкладали по лавах гаптовані подушки, діставали зі скринь срібний посуд, уміло перетворюючи доволі занедбану споруду на багате панське житло. Гості ввічливо усміхалися, кланялися, Шафранець усміхався у відповідь. Коли черга дійшла до Васька, він також уклонився і назвав себе. В очах правителя затанцювали лукаві іскорки:

— Ого, цілий боярин!

Хрещений Петро, як завжди, швидко прийшов на допомогу, поки розмова не стала образливою і для молодого боярина, і для всіх сатанівців:

— Боярин Крук змолodu в раді. А ще він — кушник⁶ неперевершений, певне, єдиний такий у світі. Ніхто в Сатанові не пам'ятає, щоб хоч раз схибив.

— Он як! То проситиму боярина Крука принагідно показати своє вміння, бо військову вправність ціную понад усе.

Хрещений не перебільшував. Васько сам не пригадував, коли вперше взяв до рук кушу, мало не тоді, коли навчився ходити. Батько показав, що і як, притягнув у двір плетену із соломи мішень, і хлопець почав вправлятися. Куша — не лук, тут сила для того, щоб напнути тятиву, майже не потрібна, досить лишень двома руками потягти її за допомогою сталевого «кігтя». Щоправда, Васько бачив, як дорослі

часом напинали тятиву просто обома руками, але сам не пробував — навіщо даремно сили витратити? Спочатку хлопець стріляв тоненькими патичками, а згодом — справжніми важкими болтами⁷. На той час уже вправлявся не в тісному дворі, а в різних відлюдних місцях, у лісі й у лузі. Навчився миттєво цілитися, аж збоку здавалося, ніби стріляє навмання, міг стріляти з однієї руки і навіть їдучи верхи. Батько страшенно пишався, радо показував уміння сина всім охочим, коли міщани виходили на луки повправлятися у стрільбі. І, так, ніхто в місті не пам'ятав, щоб Васько колись промахнувся.

Цього разу стрілецькі вміння вперше по-справжньому прислужилися хлопцеві. Проводжаючи міську верхівку, Пйотр Шафранець, радше з ввічливості, ніж із цікавості, загадав принести кушу. Васько продемонстрував децицію зі своїх умінь й одразу завоював прихильність правителя. Той запросив його разом із старшими на учту, а через два дні — ще й на лови, під час яких юний боярин, звісно, стріляв не гірше, ніж завжди. Королівський правитель на всі лади хвалив хлопця й усіляко виявляв свою до нього прихильність.

Пару тижнів життя міської верхівки Сатанова було суцільним святкуванням: як не бенкети, то лови, на які їх запрошував новий пан. Нарешті Шафранець почав збиратися додому — зимувати в Сатанові вочевидь не планував. За кілька днів покликав до замку Васька і зробив пропозицію, про яку той і мріяти не міг:

— Бачу, ти хлопець розумний, та ще й воїн з тебе буде неабиякий, тож вирішив узяти тебе до себе на службу. Хочу, щоб ти замкову залогу вчив з куші стріляти, аби вміли бодай наполовину так, як ти, влучати. За це тобі платитимуть, раз на рік даватимуть тканини на вбрання відповідно до твого стану — тобто лепські тканини. Як усе добре піде, то ще й село незабаром отримаєш. Але головне, щоб ти навчився людьми керувати, бо як утямиш цю науку, то далеко підеш. До речі, забув спитати: читати-писати вмієш?

— Умію, слов'янську абетку знаю.

— Треба ще, щоб латину підучив хоч трохи. Це для королівської служби важливо.

— Старатимусь, ясний пане.

— От і добре. Сподіваюся, будуть з тебе люди. Такі, як ти, молоді, розумні, хоробрі, потрібні Короні.

На тому Пйотр Шафранець розпрощався із Сатановом і вирушив до своєї постійної резиденції — Пескової Скали десь аж біля Кракова. А Васько Крук залишився під командуванням привезеного правителем намісника і водночас замкового воєводи⁸ — сердитого дядька із вибалушеними водянистими очима на ймення Болеслав Щениць. Він невідь-чого з першого погляду незлюбив хлопця і навіть не думав цього приховувати. Воєвода сподівався, що залога — суворі чоловіки, які на своєму віку чимало повоювали, — також не терпітиме повчань шмаркача і він на замку довго не протримається. Але Васько вже рік просидів у раді поруч із найзначнішими та вельми самовпевненими міщанами і набув певного досвіду спілкування зі старшими — розумними й не дуже. Тож якось одразу вгадав, яким тоном варто розмовляти із залогою, і продемонстрував деякі свої фортелі з кушею. Вояки дивилися зі стриманою цікавістю. А коли хлопець почав розпитувати про їхні подвиги на бойовищах і всіляко показувати, що мусить учити, але й сам хотів би чогось навчитися від досвідчених старших, кушники таки зацікавилися його наукою, стали коритися наказам. Хоча при цьому за кожної нагоди відпускали жарти на адресу юного боярина. Та він доволі швидко при звичаївся до вояцького гумору — підлеглі часто верзли непристойності, але таки остерігалися бовкнути щось по-справжньому образливе для лицарської честі.

Намісник дивився на це, скреготав зубами, однак порушити вказівку власника міста боявся, тож майже не зачіпав Васька. Утім, як виявилось, тільки чекав нагоди зробити йому якусь капость. Одного дня молодого Крука покликали до великої стодоли під валом, у якій були складені різні потрібні на замку речі. У стодолі над великою темною ямою стояли кушники і намісник. Щениць криво усміхнувся:

— Ну, покажи, боярине, на що ти здатний. Бо тинятися замком із кушею кожен дурень може. А так, щоб хоробрість виявити, перевірити підземний хід, сміливців щось нема.

Старий кушник Сенько буркнув:

— Дурних нема.

Намісник сердито зиркнув на вояка (той швидко відвів очі), тоді зі зловісною посмішкою перевів погляд на Васька:

— Отже, стрілець ти наш незрівнянний, зараз полізеш під землю та з'ясуєш, куди той хід веде, що там і як. Це наказ!

Васько тільки плечима знизав — треба, то й треба. Ніколи темряви не боявся і зовсім не розумів, чому кушники з таким страхом дивляться в ту яму, бо йому, навпаки, було цікаво. А раптом у підземеллі знайдеться скарб? І куди той хід веде? Старі люди казали, що в місті є таємні підземелля, якими аж до Кам'янця дійти можна. Хлопець обв'язався мотузкою, узяв смолоскипа, ще одного про всяк випадок застромив за пояс іззаду, перевірів у торбинці на поясі кресало і трут та й спустився кам'яними сходами, що вели в пільму. Опинився у довгому вузькому ході з мурованими стінами та склепіннями й рушив уперед. За кілька кроків зауважив праворуч якийсь арковий отвір, пірнув у нього і побачив доволі простору кімнату. Обдивився її, повернувся до головного ходу, рушив далі. Невдовзі знайшов іще два невеличкі підземні приміщення. Після них прямий хід повертав ліворуч. За поворотом Васько через кілька кроків натрапив на завал з каміння та землі, тож довелося вертатися. Спокійно виліз з підземного ходу на очах у здивованих кушників та ще більш здивованого Болеслава Щениця, розповів про все, що бачив, і запропонував розчистити й укріпити хід — може бути корисним на випадок облоги, та й у прохолодних підземних кімнатах улітку зручно зберігати харчі, щоб не псувалися. Потрібно лише лопати, щоб розгребти завал, і мішки, щоб винести ґрунт, та дерево, щоб так-сяк кріпити стіни й стелю. А потім можна вже й мурування зробити.

Зрозуміло, що зайнятися розчищенням ходу було доручено саме Васькові. Також зрозуміло, що кушники лізти під землю не хотіли, боярину довелося з власних грошей платити добровольцям, яких він насилу вмовив. Роботи виявилось не надто багато, завал був невеликий, і скоро копачі побачили засніжені ліси й поля за Збручем. Імовірно, колись давно високий берег річки, на якому стояв замок, посунувся і завалив хід, про який нині всі забули.

До входу в підземелля із сараю прилаштували нову добру ляду, а для виходу на березі Васько замовив у місті міцні двері — з товстих дубових дощок, зсередини оббиті металом. Виламувати такі — все

одно, що виламувати міську браму, без тарана неможливо. Замикалися двері на засув та ще й на хитромудрий замок. Розплатившись із теслею та слюсарем за роботу, Васько трохи подумав і поклав один ключ від дверей у торбину при поясі. А два інших чесно віддав намісникові, який усе одно лишився чимось невдоволений.

На глибоке здивування молодого боярина, підземні походеньки заробили йому повагу залоги незгірш, аніж влучна стрільба. Його остаточно визнали командиром і корилися безумовно. Хлопець відчув, що його служба не надто обтяжлива, і, попри дрібні капості намісника, радо йшов до замку майже щодня. Ті кушники, що погодилися взяти до уваги поради юного боярина, на превеликий подив Болеслава Щениця, стали стріляти помітно краще, і Васько радів їхнім успіхам, наче власним. Пам'ятав напучення Пйотра Шафранця й у мріях, якими волів ні з ким не ділитися, бачив себе то в сяючих обладунках на потужному декstrarії посеред жорстокої битви, то при дворі якогось можновладця (щонайменше — удільного князя, а може, навіть великого князя чи короля) серед найхоробріших лицарів та найгарніших панянок. Поклав собі зробити все можливе, аби ці мрії здійснилися.

---

¹ Підстолій — надвірна (згодом земська) посада в Королівстві Польському та Великому князівстві Литовському.

² Гонт — покрівельний матеріал, клинчасті в перекрої дощечки з пазом у широкій частині, дерев'яна черепиця.

³ Декstrarій (також дестріє) — середньовічний бойовий кінь. Декstrarії не становили окремої породи, зазвичай це були великі коні, сильні й водночас швидкі, спеціально навчені для бою в кінній лаві. Назва походить від лат. *Dextra* (права рука). Припускають, що коня зазвичай водили за повід правою рукою або він починав біг з правої ноги.

⁴ Віно — придане.

⁵ Боярин-зем'янин — представник шляхетської верстви, який володів певним земельним наділом.

⁶ Кушник — середньовічний воїн, озброєний кушею, стрілець. Куша — ручна металеві зброя, що складається з лука та ложа зі спусковим механізмом. Інша назва — запозичене з французької «арбалет».

⁷ Болт — стріла для куші з потовщеним древком і масивним наконечником.

⁸ Замковий воєвода — посадовець, який керував залогою замку, відповідав за обороноздатність твердині, а також розслідував злочини й карав злочинців.

Частина перша.

Грюнвальд

Боярин Василь Крук захоплено дивився на вишикуване до бою лицарство: він зроду не бачив такого величезного війська, хоч і пройшов із цією-таки армією через усе Королівство Польське, поки опинився тут, на півночі, посеред зелених луків між двома задрипаними селами — Грюнефельдом (чув, литовці називали його ще Жальгірісом) і Танненбергом. Але всю потугу було видно тільки нині, у бойовому шикуванні перед вирішальною битвою. Уже давно ніхто не називав боярина Васьком, ніхто не сумнівався у його вояцьких уміннях. Від довгих хлоп'ячих кучерів не лишилося і сліду, носив тепер зачіску, як у всіх лицарів — коротке, острижене по колу волосся вкривало тільки маківку, скроні й потилиця були виголені. Однак нині зачіска була накрита підшоломником⁹ та схована під кольчужним койфом¹⁰. Шолом Василь тримав при сідлі, вкладає на голову, коли дадуть команду до бою. Боярин одягнув на битву кольчугу та ясно-червону, з блискучими клепками бригантину¹¹, озброївся мечем-півтораруком і довгим списом, при сідлі доброго коня мав щит із зображенням крука — боярського родового знака.

Сяяли на сонці обладунки тисяч воїнів, тріпотіли на вітрі різнобарвні хоругви, позначаючи підрозділи. Над головою Василя розвіявся на вітрі черлений прапор із золотим усміхненим сонцем — гербом Поділля. Трохи збоку майоріли ще два прапори із сонцем — Подільська земля виставила аж три хоругви на велику війну Королівства Польського, Великого князівства Литовського та королівства Русь проти Тевтонського ордену. Довго тяглося військо дорогами і лісами, легко захоплювало більші й менші твердині та шукало зустрічі з тевтонами. І от нарешті сьогодні, 15 липня року божого 1410-го, на цьому полі станеться велика битва, у якій остаточно з'ясується, хто візьме гору, а спрагле бойової слави лицарство нарешті

отримає нагоду цю славу вибороти. Хтось потім хвалитиметься вдома при келиху вина, когось згадають з повагою та легким смутком, а когось просто поховують, не помітивши його подвигу.

Василь озирнувся навколо. Он тріпоче на вітрі блакитний прапор із золотим левом Львівської землі, там — розпростер крила чорний птах у золотій короні, це галичани, з того боку — білий ведмідь під трьома дубами, хоругва землі Холмської, далі — золотий двоголовий птах на блакитному тлі, це вої Перемишля. Позаду на пагорбку — королівське знамено з білим орлом, а під ним — багате шатро, у якому перед битвою молиться, просячи у Бога звияги, король Владислав Ягайло. Василь пишався своїм умінням читати знаки на прапорах, пам'ятав, які на вигляд різні герби. Не кожен так уміє! Тож і далі роздивлявся готове до бою військо, вишукував знайомі знаки. Не все було видно добре — армія стояла на узліссі, огляд почасти перекривався деревами. Зате розкошували у затінку, а тевтони вже дві години пеклися в обладунках на вранішньому липневому сонці. Глибше під деревами вітру майже не було, тож більшість прапорів не були розгорнуті. Але боярин бачив їх на марші — стільки гербів, хіба що герольд¹² здатний усі запам'ятати, а під ними — приватні хоругви польських можновладців.

Василь Крук з цікавості трохи виїхав наперед і навіть став на стременах, щоб роздивитися далекий правий фланг. Там попід лісом вітер грався широким червоним полотнищем із вибагливим срібним малюнком дивовижної форми, трохи схожої на тризуб давнього князя Володимира-хрестителя. Литвини називали цей візерунок стовпами Гедиміна, а поляки — «колюмнами». Хто ж не знає, чиє то знамено, — зрозуміло, що великого князя литовського Вітовта. Поруч стриміла дивна річ — причеплений до списа кінський хвіст, прикрашений золотими китицями і барвистими стрічками. Та дивуватися такому прапору могли хіба що тевтони. А боярин змалку мав справу з татарами, то розумів, що під таким знаменом-бунчуком виступають саме вони. Вітовт привів союзника, татарського царевича Джелал-ад-Діна, якого, казали розумні люди, князь хоче посадити на ординський престол, тож бунчук плинув на вітрі поруч із князівським штандартом. Неподалік — добре знаний подoliaнам знак, на прапорі голова бика із

зіркою між рогами. То сусіди, молдавани, привів їх князь Александру чел Бун.

Навколо штандарту Вітовта було видно безліч черлених прапорів з білим лицарем на баскому коні — то герб «Погоня», під ним хоругви з різних земель Великого князівства. Кого там тільки немає! Від близького Кременця (Василь не міг відучитися усе міряти сатанівською міркою) до далеких Троків. Одна «Погоня» відбилася від загального гурту й опинилася в центрі, між військами Литви й Корони, поруч із червоним знаменом з білим хрестом Святого Юрія. У війську знали: хрест — то знак Яська Сокола з Ламберка, моравського лицаря, що привів на битву зтяжну¹³ хоругву. Поруч стояли, чекаючи початку баталії, і богемські найманці із загону Яна Жижки. Василь почав розпитувати про ту відокремлену «Погоню», люди сказали, що то військо ще одного з владного роду Гедиміновичів (окрім Ягайла і Вітовта), князя Новгородського та Смоленського Лінгвена Семена Ольгердовича.

Навпроти війська Литви і Корони сяяли на сонці обладунками лави супротивника — закуті у сталь вершники на закутих у сталь конях. Видовище було значно величніше, аніж заховані в лісі хоругви, але Василь уявляв, як воно сидіти нерухомо верхи в розпечених сонцем обладунках, і навіть трохи співчував тевтонам. Тут не було такої різнобарвності прапорів — майже всюди біле і чорне, кольори Ордену. Білі плащі з чорними хрестами на плечах лицарів, у центрі — велика біла хоругва Ордену з широким чорним хрестом, поруч — прапор із чорно-жовтим хрестом і чорним птахом посередині, знак великого магістра Ульріха фон Юнгінгена. А от на правому крилі супротивників, якраз навпроти подільських хоругв, вітер надимав на знаменах розмаїття незнайомих гербів. Василь здогадався, хто це: люди казали, що на підтримку тевтонів понаїхало лицарства з далеких країв, прибульців називають гостями Ордену. То, певне, їхні прапори. Аякже, усі прагнуть слави, а тут така нагода здійснити лицарський подвиг! Ходили чутки, що на битву прибули найдобріші бійці з усього світу, загартовані в безлічі звияжних походів. Боярин Крук раптом захвилювався: а чи вистачить його сили та вміння, щоб зустрітися в полі з цими відчайдухами у сяючих обладунках, на

сильних бойових конях? Хоч воював змалечку, але супротивниками були здебільшого татари (проте не скажеш, що їх легко подужати), ніколи ще не ставав до бою проти грізних лицарів.

Раптом із глибини шикування тевтонів з'явилися двоє вершників, у помітних здалеку барвистих строях, і поскакали туди, де на списі майорів прапор з білим орлом. Хтось із досвідчених вояків у лаві повідомив, що то, певне, герольди, люди, які краще за всіх знають усі лицарські звичаї та правила поведінки. Герольди під'їхали до королівського намету і спішилися. Ягайло вийшов їм назустріч. Військо припинило і почало прислухатися — тільки коні тупцяли на місці та нетерпляче форкали. Василь Крук витягав шию, вставляв на стременах, але все одно нічого не бачив — занадто далеко. Тож намагався принаймні почути, що відбувається біля монаршого шатра. Баритон герольда, добряче тренований на лицарських турнірах, розлігся попід лісом, боярин чув майже все, а що недочув, те вгадав:

— Найясніший королю! Великий магістр Ульріх шле тобі і твоєму братові ці два мечі на допомогу у близькій битві, щоб ти і твої люди вступили в бій з більшою відвагою, аніж ти досі показав, і щоб ти не ховався в кущах, а вийшов битися у відкрите поле!

Голос короля Ягайла, хоч і звичний віддавати накази, та не такий тренований, як у герольда, лунав тихіше, але твердо:

— Хоч моє військо має доста зброї і не потребує її від ворога, приймаю в ім'я Боже ці два мечі, надіслані ворогом, що жадає крові моєї і моїх людей. Звернуся в молитві до Бога, прохаючи його, щоб на ворогів моїх, погордливих та безбожних, спрямував гнів свій.

З перших рядів переказали, що король узяв обидва мечі й знову пішов до намету молитися, а двоє герольдів поїхали собі назад. Військо, задоволене монаршою відповіддю, схвально загуло, звідусіль чулося: «А що, сонечко припікає?», «Хай підуть поп'ють холодної водички та вгомоняться і до нас не лізуть!», «Гарно король сказав!». І ще лавою пробіг зляканий шепіт: «Король викликав Орден на Суд Божий!».

Нарешті Ягайло скінчив молитися, від його шатра на всі боки поскакали гінці — і стало зрозуміло, що битва от-от почнеться. На правому фланзі наростав гул, хитнулися і попливли за вітром хоругви з білим лицарем — то рушила в атаку легка кіннота Великого князівства

Литовського. Спочатку кроком, далі риссю — і ось уже потужна маса вершників летіла на ворога учвал. Раптом ударив грім, аж воїни, що чекали команди вступити в бій, глянули на небо. Але у високості не було жодної хмаринки, а досвідчені вояки пояснювали всім зацікавленим: «То у тевтонів бомбарди стрелили — вони силою пороху кидають великі кам'яні кулі». За хвилину бомбарди загуркотіли ще раз, та не зупинили вершників, що мчали під знаменом зі стовпами Гедиміна. Шикування навпроти королівського війська також заворушилися. Василь Крук одягнув шолома — ну, нарешті! І тут десь у лицарській лаві гучний чоловічий голос затягнув «Богородицю», поляки підхопили гімн, русини молилися своєю мовою: «Богородице, Діво, радуйся!».

Тим часом хоругви правого крила та центру крижаків під знаменом комтура Куно фон Ліхтенштайна рушили вперед, швидше і швидше. Хоругви лівого крила польсько-литовського війська посунули назустріч ворогові, земля задвигтіла під копитами бойових коней. Багатотисячні лави закутих у залізо вершників мчали галопом назустріч одне одному і зустрілися з оглушливим гуркотом. Від удару списів чимало лицарів вилетіло із сідел, хтось лишився лежати нерухомо, хтось, стогнучи, намагався відповзти вбік. Інші спішені вихопили мечі й кинулися на таких самих піших супротивників. Василеві Круку поталанило лишитися в сідлі: останньої миті перед зіткненням він ризикнув і спрямував свого списа не в корпус, а у шолом супротивника. Сам дивувався, що поцілив — ворог упав з коня, а боярин, не стишуючи алюр, помчав далі. Відкинув списа, що зламався від удару, видобув із піхов меча й заходився рубати ворогів навсібіч.

У запалі битви Василь Крук не надто зважав на те, що відбувалося довкола: не встигав укласти додолу одного супротивника, як мусив схрестити мечі з іншим. Аж раптом серед криків, бряжчання зброї, іржання коней звідкись пролунало: «Литва відступає!». І справді, десь далеко праворуч крізь куряву, що здійнялася над бойовищем, боярин побачив, як знамено зі стовпами Гедиміна разом із бунчуком поруч попливло до тилу, а слідом за ним — і червоні хоругви з білим лицарем. Але тієї-таки миті, перекриваючи шум битви, поблизу ревнув

командний голос (чи не Шафранця?): «Подояни, стояти, тримати стрій!».

Наступного разу Василь отямився, коли з жахом побачив, як похитнувся і впав додолу королівський штандарт. Несамохіть розвернув коня і погнав туди, де щойно майнув білий орел. Утім за мить прапор знову замайорів над лавою лицарів із Кракова. Боярин зітхнув з полегкістю, зупинився на хвилюшку перепочити, і тут вітер звідкись доніс урочистий спів незрозумілою мовою. Поляк із закривавленим мечем на буланому огирі під'їхав і став поруч:

— Ти бач, розспівалися! Christ ist erstanden, Христос повстав із мертвих — то гімн крижаків. Думають, що вже перемогли. Не діждуть! Уперед!

А здалеку вже насувався сталевий клин під величезною білою хоругвою — в атаку пішли головні сили Ордену. Мало хто у світі міг протистояти важкій кінноті тевтонів, досвідчених, злагоджених у діях і безстрашних. Зазвичай лицарі входили у бойові порядки супротивника, наче ніж у грудку масла, розколювали їх, руйнували шикування — і змітали з бойовища. Та цього разу цвіт Ордену наче наштовхнувся на стіну — вояки Корони не зламалися і не позадкували. Щоправда, багатьом тевтонам вдалося глибоко вклинитися в ряди королівського війська. Головна сутичка відбувалася збоку від Василя Крука. Хотів до неї долучитися, аж побачив, як з рядів виломився вершник у білому плащі і помчав уперед, далеко відірвавшись від своїх. Боярин простежив поглядом напрямок руху й охнув: тевтон з нахиленим для атаки довгим списом летів туди, де в оточенні придворних та вістунів стояв король Ягайло. Надвірна короґва, яка мала би боронити монарха, призабула свої обов'язки і, піддавшись загальному азарту, долучилася до битви. Крук кинув свого коня навперейми ворогові, але, хоч як штовхав його шенкелями¹⁴, відчував, що не встигає. Наблизився тієї миті, коли вершник у білому от-от мав завдати фатального удару. Але з почту Ягайла вихопився наперед лицар, який закрив короля своїм щитом — і спис розлетівся на друзки. Та це не означало, що монарх опинився в безпеці. Треба було відволікти тевтона, а для початку примусити стихити алюр. Василь зметиковав миттєво: не залишалося нічого іншого, окрім підняти свого

жеребця на диби і примусити вдарити копитами в бік коня крижака. Закутий у залізо огир сахнувся, а лицар кинув зламаного списа, вихопив із піхов меч і розвернувся до Василя. Однак боярин виявився швидшим, устиг завдати потужного удару по шолому — і напівпритомний лицар повалився з сідла. Підлетіли двоє з королівської охорони і прохромали лежачого списами. Один обернувся до Василя:

— Дякую за допомогу, лицарю! Назви своє ім'я.

— Боярин Василь Крук із Сатанова.

— Гаразд, я передам королю.

Василь знову кинувся в гущу битви. Раптом з лісу, під яким стояли подoliaни на початку битви, вилетіла легка кіннота — Ягайло кинув у бій резерв. Спраглі битви воїни навперейми кинулися здобувати і свою частку слави. Невідь-звідки на бойовищі знову з'явилися підрозділи під прапорами з гербом «Погоня» і татарський бунчук, литовське військо вдарило в тил тевтонам, які вже мало не святкували перемогу, і пішло кришити мечами все, що було в білому і ворушилося. Смертельна лицарська забава тривала, і кінця їй не було видно.

Сонце вже хилилося до заходу, і воїни давно втратили лік часу. Битва розпалася на окремі сутички, по всьому полю на витолоченій, залитій кров'ю траві невеличкі загони та окремі воїни билися не на життя, а на смерть, і пішо, і кінно. Василь Крук, щойно вклавши двох супротивників, озирнувся навколо — бій точився вже багато годин, але не було схоже, щоб швидко скінчився. Боярин сам дивувався, як за стільки часу анітрохи не втратив запалу, от тільки в руці, що тримала закривавлений меч, відчував якусь важкість. Раптом невідь-звідки перед ним з'явився тевтон — не якийсь напівбрат¹⁵, фаміліар¹⁶ чи саріант¹⁷ — закутий у залізо справжній брат-лицар із чорним хрестом на білому щиті. Скавав просто на Василя, піднісши для удару меч. Щоправда, кінь тевтона йшов нешвидко, зашпортувався, вочевидь був поранений. За кілька кроків від супротивника кінь лицаря впав, але тевтон вчасно кинув стремена і встиг стрибнути на землю, ні на мить не втративши рівноваги. Боярин подумав, що нападати на пішого було б, певне, безчестям для нього, тож зіскочив з коня і зробив крок назустріч супротивникові, даючи зрозуміти, що приймає виклик.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ